

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 JUNI
1942

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

17^e JAARGANG
N° 6

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MAURITS VAN SAKSEN ALS KIND TE UTRECHT.

Maurits van Saksen, de latere maarschalk van Frankrijk, werd den 28sten October 1696 te Goslar geboren. Hij was de natuurlijke zoon van Friedrich August I, keurvorst van Saksen en koning van Polen, bijgenaamd de Sterke (1670—1733), en van Maria Aurora, gravin von Königsmark (1662—1728). Zijn vader was, volgens de geschiedschrijvers, een vorst van meer dan gewone bekwaamheden, doch ijdel en praallievend, zijn moeder een bijzonder mooie, geestige en ontwikkelde vrouw, doch ongedurig en avontuurlijk. Toen Maurits geboren werd, was de genegenheid van den vader reeds weer op een andere vrouw overgegaan en verkeerde gravin Aurora in moeilijke omstandigheden. Geldzorgen zijn haar gedurende haar geheele leven blijven drukken.

Op ruim 30-jarigen leeftijd, toen de kans op een passend huwelijk niet groot meer scheen, had ze, om haar toekomst te verzekeren, reeds de mogelijkheid harer opneming in het voormalig klooster van Quedlinburg overwogen. Quedlinburg, in 936 gesticht, was een hoog-adellijk stift met aanzienlijke inkomsten, dat in 1539 een evangelisch-protestantsche instelling was geworden; de abdis genoot landsheerlijke rechten en was stemgerechtigd lid van den rijksdag. De verhouding tot den keurvorst, vermoedelijk in 1695 ontstaan, deed Aurora het voornemen, om een plaats in Quedlinburg te vragen, voorloopig vergeten, maar na haar verwijdering van het Saksische hof en de geboorte van een kind was deze voorziening in haar bestaan meer dan ooit noodig geworden. In 1698 gelukte het haar als „koadjutorin” te worden opgenomen, twee jaar later tot „probstin” te worden gekozen, doch haar benoeming tot abdis, waarop ze gerekend had, is door allerlei verwickelingen verhinderd.

Ingevolge den wensch van zijn vader¹⁾ werd de achtjarige Maurits onder leiding van een goeverneur naar Nederland gezonden en blijkens enkele bewaard gebleven brieven verbleef hij in het najaar van 1704 te Utrecht. Evenals in het vorig jaar een reis door oostelijk Duitschland, zal ook deze tocht wel in den reiswagen der gravin zijn ondernomen, Behalve voor den jongen graaf

was in dien wagen plaats voor den goeverneur. Delorme, diens vrouw en zoon, een leeraar en de dienstmaagd, Annelise.

„Met den lieven, kleinen man gaat het dagelijks beter”, rapporteerde Delorme den 21sten October 1704, van Utrecht uit, aan de gravin. „Na de lesuren in aardrijkskunde, geschiedenis, conversatie, dansen enz., worden naar landsgebruik wandeltochten gemaakt”.

Na een korte vacantie in Duitschland, kwam Maurits in Holland terug en vertoefde hij onder leiding van een anderen goeverneur, De Stöteroggen, in Den Haag. Daar verbleef het gezelschap, waarbij ook de ondergoeverneur, Chelle of Schelle was, in het hotel „de maarschalk Turenne” aan de Korte Houtstraat, tegen een vergoeding van 196 livres per maand. In de lente van 1707 was Maurits weer te Utrecht, waar ook de prins van Merseburg verblijf hield, hij met de graven Serin en Hamilton bezoeken wisselde en met een zekeren mijnheer Dankelmann ter jacht ging. Uit de weinige bewaard gebleven en door Paul Burg ²⁾ gepubliceerde brieven blijkt verder niet meer, dan dat Maurits in December 1709 nogmaals te 's Gravenhage en in Januari 1710 te Utrecht vertoefde. De 14-jarige studeert dan, zooals hij aan zijne moeder bericht, harder in een dag dan tevoren in een week, doch heeft inmiddels het bevel van zijn vader ontvangen, om den veldtocht tegen Frankrijk in de zuidelijke Nederlanden, in 't gevolg van graaf Von der Schulenburg, een der befaamdste krijgskundigen van zijn tijd, mee te maken. Na afloop van dien veldtocht riep zijn vader hem in December 1710 naar Saksen terug en enkele maanden later erkende hij den jongen graaf als wettigen zoon. Tien jaar daarna, in 1720, ging graaf Maurits in Franschen krijgsdienst over, toonde zich in verschillende veldslagen een kundig en dapper krijgsman en werd in 1744 tot maarschalk van Frankrijk verheven. In 1748 trad hij uit den actieven dienst, woonde sindsdien op het kasteel Chambord, waar hij den 30sten November 1750 overleed.

Uit zijne gedenkschriften blijkt niet, dat Utrecht een bijzonderen indruk bij hem had gewekt of ongewone herinneringen had achtergelaten, want er wordt niet over gesproken, en blijkbaar heeft hij de stad ook niet meer bezocht. E.

---

1) Flathe, Moritz Graf von Sachsen. In: Allgemeine Deutsche Biographie. Bd. XXII. Leipzig, 1885. 8°. Blz. 305—367.

2) P. Burg, Die schöne Gräfin Königsmarck. Ein bewegtes Frauenleben um die Wende des 17. Jahrhunderts aus den Briefen, Akten, Urkunden und glaubwürdigen Überlieferungen dargestellt. Braunschweig [, 1919]. (XVI en 446 blzn. met portrn., pltn. en facs.) 8°.

UTRECHTSCH E UITVINDERS.

(Voortzetting van blz. 20).

Onder de oorlogsindustrie, die in de 16de—18de eeuw, vergeleken met de overige industrieën, van bescheiden omvang was, is Utrecht door vijf uitvinders, die bescherming voor hunne werkwijzen hebben gezocht, vertegenwoordigd geweest.

De eerste was *Pauls de Moll Janss.*, geboortig van Brussel en gevestigd te Utrecht, die den 15den September 1595 octrooi der Staten van Utrecht verkreeg, om voor den tijd van drie jaar alleen te mogen verkoopen een zekere olie, dienende tegen het roesten van wapenen; om „syne conste binnen de stadt, steden ende landen van Utrecht vry ende vranck te mogen exerceeren”. In de plaatselijke archivalia was niets te vinden, dat nader inzicht in de werkzaamheid van dezen Zuid-Nederlander te Utrecht geeft.

Het volgende, aan een Utrechenaar verleende octrooi dateert van den 27sten Maart 1629, toen de Staten-generaal een tienjarige bescherming toezegden aan „*Caspar Aelbrechtss.*, wapenmaecker tot Utrecht, ende *Abraham Wouters.*, waepenmaecker tot Rotterdam, voor hunne manier van „ysere donderbossen te smeeden, dienstig om te schepe ende te lande gebruyckt te worden”. Over dezen Utrechtschen wapensmid komen evenmin bijzonderheden in de bewaard gebleven bescheiden der stad voor.

Twee andere Utrechtenaren, die vaak samenwerkten, zijn meer bekend gebleven, omdat zij behalve geschutgieters ook klokkegieters zijn geweest. De klank hunner klokken heeft verder dan het gebulder hunner bussen gedragen.

„*Ëppe van der Arck* ende *Wouter Both*, geschut- ende clocken-gieters tot Utrecht”, verkregen den 26sten Juli 1634 van de Staten-Generaal octrooi voor den tijd van zeven jaren op hunne „inventie van alderhande metalen ende coperen geschut te gieten twelck wel een derde part lichter is ende waer mede met halff cruyt naer advenant soo veel force int schieten can worden gebruyckt als voor desen ende tot noch toe met het ordinair geschut is gedaen geweest”. Zooals meestal het geval was, werden aan de verleening de voorwaarden verbonden, dat achteraf blijkende oudere rechten van anderen voorbehouden bleven, dat de uitvinding dus werkelijk nieuw moest zijn en dat ze binnen het tijdsverloop van één jaar in praktijk gebracht zou worden.

Blijkens een accoord van boedelscheiding, den 24sten Juni 1633 door notaris Willem van Galen opgemaakt, was Van der Arck getrouwd met *Cornelia van Amelroy*, een dochter van „zaliger *Cornelis van Amelroy* ende *Lambertgen Crom*”. Tot aan zijn dood in 1606 was *Cornelis van Amelroy*, die o.m. de maker van de nog in den toren te Leersum aanwezige klok van 1597 is,

gietmeester te Amsterdam. Zeer waarschijnlijk heeft Van der Arck het vak dus bij Van Amelroy geleerd. Reeds in 1632 werkte hij te Utrecht, zooals een door hem met het Mandenmakersgild in dat jaar gesloten overeenkomst aantoont. Van der Arck leverde toen een kroon van 200 pond goed zuiver koper, met drie bewerkte schilden, voor 70 gulden, die in het zuidpand van het schip der Jacobiekerk, in de nabijheid van den gilde-grafkelder heeft gehangen. De bewerkte schilden, in den vorm van cartouches, zijn gespaard gebleven en worden in het Centraal museum (catalogus nr. 1449) bewaard.

In 1643 woonde Van der Arck in een eigen, doch met hypotheek bezwaard huis aan de zuidzijde der Wittevrouwenstraat, wellicht bij den ingang der Kloksteeg, de tusschen de Rietsteeg en de Lange Jufferstraat loopende blinde steeg, waaraan het giethuis gelegen was, dat aan het kapittel van St. Jan toebehoorde. In die omgeving woonde ook de in Januari 1644 op gevorderden leeftijd overleden Henric van Amelroy, geen broer, doch vermoedelijk een oom zijner vrouw. Volgens een transportacte van den 30sten April 1646 was Van der Arck „buyten slandts vertrocken” en van zijne werkzaamheid over de landsgrenzen getuigt o.a. een klok in den kerktoren te Grietseels in Oost-Friesland, die behalve zijn naam het jaartal 1652 draagt.

De samenwerking met Wouter Both blijkt uit een drietal luidklokken van 1630 in den toren te Montfoort.

Wouter Both, een zoon van den „bussche ende clockengieter” Henrick Both, heeft zich blijkbaar ook met alles wat tot de jacht behoorde bezig gehouden, want in 1633 voerde hij een proces met den zijdelaken-handelaar Gerrit Soest over de betaling van 60 gulden schadeverging, wegens het niet teruggeven van een gehuurden windhond. Hij bleef ongehuwd en stierf betrekkelijk jong. „Zieckelijck van lichame opt bedde sittende, nochtans tgebruyck zijner redenen ende verstants volcomenlijck machtich zijnde”, maakte hij op Nieuwjaarsdag 1644 zijn testament ten overstaan van notaris Gerrit van Waey, en drie weken later (22 Januari 1644) werd „Wouter Both bij de Wittevrouwenpoort, nalatende sijn echte moeder (Emmerantiana Goost Bogaerts) tot erffgenaeme”, in de Buurkerk begraven.

„Arnoult Pietersz. Goffa, mr. geschutgieter, wonende tot Utrecht”, verwierf den 27sten Maart 1641 op de gebruikelijke voorwaarden octrooi van de Staten-generaal, om te „practiseren, gieten ende vercopen seeckere geschut”, doch „sal alvorens gehouden syn te versoecken ende obtineren attache van de provincien daer hij t'selve octroy sal willen int werck stellen”. De goedkeuring is echter niet bij de Staten van Utrecht aangevraagd.

Goffa had den 14den Mei 1640 het burgerrecht van Utrecht gekocht, was blijkens een wederkeerig testament, den 4den Januari

1642 voor schepenen der stad verleden, gehuwd met Dirckgen Gerrits van 's Heerenberch, later Scherenberg genoemd, en woonde „aent Cingel deser stadt, buyten Wittevrouwen”. Bij de inschrijving der begrafenis zijner vrouw, den 10den April 1643, werd hij als „gewesen capiteyn” aangeduid, in het vermelde testament noemt hij zich „vergietet vande laetgaten van slands canon”.

Evenals de vorengenoemde De Moll, Aelbrechts en Van der Arck, schijnt ook Goffa de stad metterwoon verlaten te hebben, want zijn overlijden is niet in het Utrechtsche begrafenisregister aangeteekend gevonden.

(Wordt voortgezet).

E.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Cornelius Valerius. — In *Het Boek* (XXVI-1941, blz. 107—110) gaf mejuffrouw M. E. Kronenberg antwoord op de door haar zelf gestelde vraag: Wie is de Latijnsche dichter C. V. Ultraiectinus (c. 1540)? Aan de hand van bibliografische gegevens, voornamelijk aan enkele uitgaven van den Utrechtschen drukker Herman van Borculo ontleend, toonde de schr. aan, dat C. V. niemand anders is dan Cornelius Valerius of Wouters, wiens geestelijk signalement geheel beantwoordt aan de gezochte (zie ook blz. 32).

Uit de voorrede van de in 1540 door Van Borculo uitgegeven *Cymba amoris* van Johannes Secundus, waaraan Valerius eenige verzen heeft toegevoegd, blijkt, dat de drukker bekend is geweest met den dichter. Geen wonder, zegt mej. K., want Borculous was ook zelf een ontwikkeld man, die, als trouwens vele zijner collega's, zich behoorlijk in 't Latijn kon uitdrukken.

We hebben nog een andere aanwijzing, dat Valerius en Borculous met elkaar in aanraking zijn gekomen. Op 15 Augustus van 't jaar 1540 heeft Borculous een boekje gedrukt, de *Brevis descriptio eorum quae in adventum Caroli V Traiecti apparata*

sunt, dat op den intocht van keizer Karel V te Utrecht, die daags tevoren had plaats gehad, betrekking heeft. De gedichten en inscripties, daarin zonder naam van auteur opgenomen, zijn in werkelijkheid van Cornelius Valerius. De latere, eenigszins gewijzigde uitgave, achter de gedichten van A. Scorelius Batavus, in 1566 te Antwerpen verschenen, noemt hem uitdrukkelijk als de maker. Aan dien bundel is ook nog het gedicht toegevoegd, waarmede Valerius den keizer begroette, toen hij den 2den Januari 1546, ter bijwoning van het kapittel der orde van het gulden vlies, weer te Utrecht kwam. E.

De unie van Utrecht. — Dr. Leo Delfos heeft een uitvoerige studie gepubliceerd over het verbond, dat den 23sten Januari 1579 te Utrecht tusschen enkele noordelijke gewesten tot stand kwam en waarvan de acte met het plakkaat van verlatinge, zooals prof. Z. W. Sneller het bij de 350-jarige herdenking in 1929 heeft uitgedrukt, de geboortepapieren van den Nederlandschen staat zijn. Ze verscheen als Heft 375 der *Historische Studien* onder den titel: *Die Anfänge der Utrechter Union, 1577—1587*. Ein

Beitrag zur Geschichte der Niederländischen Erhebung, insbesondere zu deren Verfassungsgeschichte (Berlin, 1941. 350 blz.).

Niettegenstaande de bestaande uitgebreide literatuur, meende de schr. dit boek te moeten schrijven, omdat alle historische en encyclopedische werken blijven steunen op de geschriften van den Utrechtschen hoogleeraar P. L. Muller, die een onjuiste voorstelling heeft gegeven van de wording en het wezen der unie, zooals dr. Delfos reeds vroeger in zijn opstel over De raadselachtige unie van Utrecht (Vlaanderen 1929) meent te hebben aangetoond. De onhoudbaarheid van Mullers stellingen is den schr. aanleiding geweest, om een nieuw onderzoek te doen naar de „Satzung dieses Bundes”, welke tot aan de Bataafsche omwenteling in 1795 de grondwet der Noord-Nederlandsche republiek is gebleven. En ook het belang van het onderwerp heeft er hem toe gebracht, om den langdurigen vóór-arbeid te ondernemen en „durch eine gründliche Neubearbeitung des Stoffes die echten Züge der Unionsgeschichte in ihren ersten Jahrzehnt herauszustellen”. E.

Henricus Rennerius, de eerste „Cartesiaansche” hoogleeraar te Utrecht. — In de *Mededeelingen der Nederlandsche akademie van wetenschappen* N. R. IV, no. 20-1941) verscheen onder dezen titel een voordracht van prof. dr. F. Sassen, waarin de schr. zegt, dat alles wat tot nu toe over het oudste onderwijs in de filosofie te Utrecht gepubliceerd werd, voor 't grootste deel steunt op Baillets in 1691 uitgegeven *Leven van Descartes*. Baillet was echter slecht over het leven aan de hoogeschoolen van de Republiek der vereenigde provincies

ingelicht en bovendien was het voor-naamste doel van zijn boek de recht-zinnigheid van Descartes te betoogen en diens godsdienstige gevoelens buiten twijfel te stellen. Latere historischrijvers der Cartesiaansche wijsbegeerte hebben Baillets meening overgenomen en wat Rennerius betreft, geen aandacht geschonken aan diens inwijdingsredevoering van 1634, waarin hij het programma van zijn onderwijs in de logica en de physica ontvouwt en daardoor gelegenheid biedt inzicht te krijgen in de opvatting en in de behandeling van het oudste filosofisch onderricht te Utrecht. Er blijkt niet de minste invloed van Descartes uit en eerst na de verschijning van diens *Discours de la méthode* in 1637 heeft R. zich min of meer door de Cartesiaansche aanwijzingen laten leiden. Op die wijze heeft hij inderdaad den weg tot de verdere ontwikkeling van het Cartesianisme te Utrecht geopend.

De andere hoogleeraren zijn voortgegaan met de metaphysica en ethica van Aristoteles te doceeren en niettegenstaande den hevigen strijd, die te Utrecht tusschen de oude en de nieuwe wijsbegeerte plaats vond, is hier het geheele onderwijs in de filosofie in de beginjaren der Utrechtsche hoogeschool en zeker gedurende de eerste vijftig jaar van haar bestaan, door den geest van Aristoteles beheerscht gebleven. E.

De ziekte van koning Lodewijk. — „Onder de zeer weinig bekende bijzonderheden van 's konings verblijf te Utrecht behoort ook het op zijn verzoek over hem gehouden geneeskundig consult. Professor Sebald Brugmans van Leiden, professor Matthijs van Geuns van Utrecht, dr. Stipriaan Luisius van Delft en dr. Deiman van Amsterdam werden daartoe ten hove

ontboden. De koning begeerde, dat ieder hunner hem eerst afzonderlijk zou onderzoeken en hem een recept voorschrijven; vervolgens zouden die geneeskundigen met hunne recepten in eene andere kamer gaan en daar een gemeenschappelijk consult over zijne ongesteldheid houden. Hoogst karakteristiek is het onderhoud, dat professor Van Geuns met den koning had. Hij was een goed vriend mijns grootvaders [dr. Jacob Nieuwenhuis, destijds evangelisch-luthersch predikant te Utrecht, later hoogleeraar in de wijsbegeerte te Leiden]. Deze heeft dan ook het verhaal daarvan uit zijn mond kunnen opteekenen."

Toen professor Van Geuns later bij den koning was geroepen, vroeg de koning hem, wat hij dacht over het gemeenschappelijk consult. „De onverschrokken man antwoordde: Sire, dat is een maatregel, waaraan ik mijn hond niet zou willen onderwerpen. Het spreekt van zelf, dat, als wij bijeenkomen, ieder uit discretie iets zal toegeven aan het oordeel van elk der collegas. En zoo zal er een huts-potrecept worden geformeerd, waaraan ik zelfs mijn hond, dien ik liefheb, niet zou wenschen blootgesteld te zien."

„Ma foi! mijnheer Van Geuns — dus antwoordde de koning — ik heb de zaak niet zoo ingezien, maar gij hebt gelijk." 1).

Een recente publicatie van een Utrechtsch medicus vult deze mededeelingen op merkwaardige wijze aan 2). Daaruit blijkt, dat het voorval op wel wat andere wijze heeft plaats gegrepen, dan in de overigens aardige anecdote wordt weergegeven. Ze toont in de eerste plaats aan, dat het consult niet te Utrecht, doch reeds in het voorjaar van 1807, den 3den Maart, te 's Gravenhage is gehouden.

Koning Lodewijk heeft daar van den 18den November 1806 af, tot den 20sten Mei 1807 geresideerd en daar was den 29sten Januari ook koningin Hortense teruggekeerd. Misschien is deze terugkeer zelfs wel van invloed geweest op het besluit, om bij Hollandsche medici van erkende bekwaamheid, herstel van krachten te zoeken, genezing te vinden voor zijne vele kwalen, die elders het gevolg eener „maladie inconnue aux médecins" waren verklaard.

Eind 1795 had hij, vertelt dr. Nieuwenhuijzen, het ongeluk gehad van het paard te vallen; een groot litteken boven het linker oog was een blijvende herinnering aan deze gebeurtenis. Na den Italiaanschen veldtocht te hebben meegemaakt was hij in October 1797 op weg naar Parijs andermaal het slachtoffer van een ongeval. Bij de afdaling van het St. André-gebergte in Savoye gingen de paarden van zijn koets op hol; hij liep daarbij een knie-ontwrichting op. Blijkbaar genezen nam hij in 1798 deel aan Napoleons expeditie naar Egypte. Een jaar later terug in Parijs, genoot hij volop mede van de geneugten van het wufte consulaat.

Niets wees nog op een ernstige gezondheidsstoornis. Maar de vroolijke jongeling, die het vrije leven zoo had leeren beminnen, ontvluchtte een jaar later Parijs, omdat zijn schoonzuster hem aan haar dochter Hortense wilde koppelen. Hij bezocht onder andere Berlijn, waar hij een zeer weelderig leven leidde. In den zomer van 1801 vinden wij hem, evenals in het voorjaar van 1798, in Barreges, om door baden meer volledige genezing van de gekneusde knie, die in een rheumatische aandoening van de rechterhand nawerkte, te vinden.

Bij de plechtigheid der keizers-

kroning van Napoleon op den 18den Mei 1804 vatte Lodewijk koude en verergerde zijn „rheumatiek”, die voor geen behandeling wilde wijken. Twee vingers van de rechterhand kon hij al niet meer bewegen; hij kon nog slechts schrijven met een aan den handschoen vastgebonden pen. Ook psychisch begon zich langzamerhand een verandering ten kwade te voltrekken. De „goede kereel” werd bij vlagen een gemelijke, wispelturige melancholicus, die van bad- tot bedplaats, van arts tot kwakzalver toog. Zoo trok hij eens het hemd van een schurftlijder aan; ook ging hij liggen in de ingewanden van een pas geslacht kalf. Later in Utrecht dronk hij een tijdlang de melk van een min, die hem op reizen trouw in zijn gevolg vergezelde.

Dr. N. heeft het proces-verbaal, waarin de uitkomst van het consult is vastgelegd, terug gevonden, en volgens dat document leed de koning aan constipatie — waarschijnlijk een gevolg van zijn door ziekte gedwongen zittend leven — en aan een atrophie (vermoedelijk van het been). Het is onderteeekend door de reeds genoemde professoren Brugmans en Van Geuns, door Gireaux, 's konings Fransche lijfarts, dr. C. G. Ontijd, den „premier chirurgien du roi”, en dr. P. J. Groen van Prinsterer, consulterend geneesheer der hofhouding.

Tot den levensregel, die den koning werd voorgeschreven, behoorde ook het drinken van ezelinne-melk, en de verklaring van dit voorschrift kan met vrij groote zekerheid ontleend worden aan een brief, gedateerd 11 Februari 1807, van Ed. Borel uit Genève aan 's konings lijfarts, waarvan een afschrift onder de nagelaten papieren van dr. Ontijd wordt bewaard. Borel

bleek geleden te hebben aan een kwaal, die zeer veel geelk op die van den zieken koning. Daarbij was Borel zoo gelukkig genezing gevonden te hebben en had hij de oorzaak van zijn lijden wel degelijk gekend.

Proces-verbaal en brief zijn in het geneeskundig vaktijdschrift volledig afgedrukt en uit den brief blijkt, dat Borel veel baat bij het gebruik van ezelinne-melk had gevonden. Een diagnose achteraf, blijft onzeker, meent dr. N., maar toch wijst veel er op, dat koning Lodewijk in later jaren de gevolgen van zijn niet-onbesproken jeugdgedrag ondervond. „Mijn bijdrage”, besluit dr. N., maakt die waarschijnlijkheid grooter. De historicus heeft nu een reden te meer om den persoon van koning Lodewijk Napoleon milder en menschelijker te beschouwen. Er is immers veel grond hem ook te zien als een dier ongelukkigen, die de tol hunner amoreusheid levenslang hebben te betalen.”

Maar „zijn erkende moraliteit” en „ernstige levenswijze”³⁾ blijken dan toch een andere oorzaak te hebben gehad, dan velen zijner Hollandsche tijdgenooten hebben gemeend. E.

1) J. Domela Nieuwenhuis, Eenige bijzonderheden uit het tijdvak der Napoleons in Nederland. In: De tijdspiegel 1885, blz. 356. Vgl. ook: G. A. Evers, Koninklijke gezondheidszorg. In: —, Utrecht als koninklijke residentie. Utrecht, 1941. 8°. Blz. 118—121.

2) H. J. W. A. Nieuwenhuijzen, De ziekte van koning Lodewijk Napoleon, onzen „lammen” koning. In: Nederlandsch tijdschrift voor geneeskunde LXXXVI-1942, 1, blz. 27—32.

3) Mr. H. van A. [Mr. H. van Appeltern = A. W. Engelen], Uit de gedenkschriften van een voornaam Nederlandsch beambte ... Tiel, 1882. 8°. Blz. 245—246.